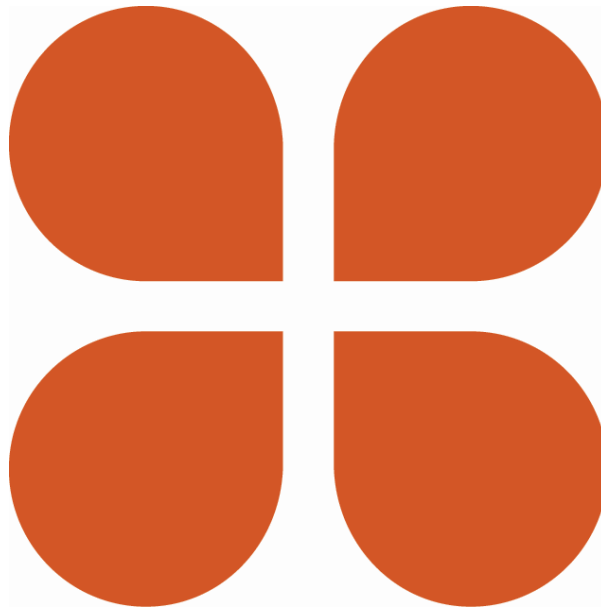

Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen

Byggnadsminnen

**Samordning med andra lagar, tillsyn samt
roller och ansvar**

Innehåll:

2	3 kap. KML och samordning med annan lagstiftning.....	4 -
2.1	2 kap. KML Fornminnen	4 -
2.1.1	Vägledning	4 -
2.2	4 kap. KML Kyrkliga kulturminnen	5 -
2.3	Förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen m.m.	6 -
2.4	Plan- och bygglagen (2010:900).....	6 -
2.4.1	Allmänna intressen.....	6 -
2.4.2	Detaljplan och områdesbestämmelser	6 -
2.4.3	Vägledning	7 -
2.5	Miljöbalken.....	7 -
2.6	Lagen (2003:778) om skydd mot olyckor.....	8 -
3	Tillsyn av byggnadsminnen	8 -
3.1	Bakgrund.....	9 -
3.2	Tillsynsbegrepp.....	9 -
3.3	Tillämpning.....	11 -
3.4	Vägledning.....	11 -
4	Roller och ansvar	12 -
4.1	Riksantikvarieämbetet.....	12 -
4.2	Länsstyrelsen	13 -
4.3	Länsmuseet och motsvarande museer.....	13 -
4.4	Kommunen	13 -
4.5	Ägare.....	14 -

2 - 3 kap. KML och samordning med annan lagstiftning

KML är en speciallagstiftning som främst innehåller bestämmelser om byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen och fornminnen. Men det finns även andra lagar som behandlar kulturhistoriska värden. Relevanta delar av Plan- och bygglagen och miljöbalken sammanfattas nedan, liksom gränsdragningen mellan de olika kapitlen i KML. Byggnadsminnen omfattas också av lagen (2003:778) om skydd mot olyckor.

2.1 - 2 kap. KML Fornminnen

Vid förändringar av byggnadsminnen kan i vissa fall även fasta fornlämningar komma att beröras. Enligt 2 kap. 10 § KML bör den som avser att genomföra ett arbetsföretag i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kommer att beröras och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen. Innan en åtgärd får göras ska arbetsföretaget (ägaren) ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen om att få göra ingrepp i fornlämningen. Som villkor för tillstånd enligt 12 § får länsstyrelsen ställa skäligen krav på särskild undersökning för att dokumentera fornlämningen (13 §).

I 2 kap.1 § KML definieras fasta fornlämningar som lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna. De kända fornlämningarna finns redovisade i Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesinformationssystem (FMIS).

I vissa fall kan ett byggnadsminne ligga i en äldre stadskärna eller bytomt som är fast fornlämning. Alla markarbeten inom den äldre stadskärnan respektive bytomten är tillståndspliktiga, vilket innebär att markarbeten inom byggnadsminnet också kräver tillstånd enligt 2 kap. KML.

Innan länsstyrelsen fattar beslut om ingrepp i fornlämning enligt 2 kap. 12 §, kan länsstyrelsen besluta om arkeologisk förundersökning enligt 2 kap. 13 § KML. En förundersökning kan även genomföras för att avgränsa fornlämningen och för att bedöma behovet av att ställa krav på särskild undersökning i samband med borttagandet av fornlämningen.

2.1.1 - Vägledning

Inför en väsentlig ändring av ett byggnadsminne är det viktigt att ägaren på ett tidigt stadium redovisar planerade markarbeten så att länsstyrelsen kan meddela vilka åtgärder som kräver tillstånd enligt 2 kap. KML. Då har länsstyrelsen också möjlighet att avgöra vilken arkeo-

logisk dokumentation som krävs. Påträffas däremot en tidigare okänd fornlämning under pågående markarbeten måste arbetet omedelbart avbrytas och den som leder arbetet anmäla förhållandet hos länsstyrelsen.

Generellt gäller att strukturer ovan jord (byggnadsminnet) omfattas av 3 kap. KML medan strukturer under mark (fornlämningen) omfattas av 2 kap. KML. Om ändringen innebär ingrepp i fornlämningen fattar länsstyrelsen beslut enligt 2 kap. KML med villkor om arkeologisk dokumentation. Beroende på skyddsbestämmelsernas omfattning kan även markarbeten behöva tillståndsprövas enligt 3 kap. KML. När länsstyrelsen fattar beslut enligt 3 kap. KML kan man dock inte ställa villkor om arkeologisk undersökning.

I samband med ändringar av ett byggnadsminne kan länsstyrelsen därför behöva fatta beslut både enligt 2 och 3 kap. KML. Om länsstyrelsen gör detta i två separata beslut eller i ett och samma är inte väsentligt så länge det är tydligt vilka lagrum som besluten gäller.

2.2 4 kap. KML Kyrkliga kulturminnen

Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i 4 kap. KML. Kyrkobyggnader är de byggnader som före den 1 januari 2000 har invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och den 1 januari 2000 ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska delar.

Kyrkotomt är ett område kring en kyrkobyggnad som hör samman med byggnadens funktion och miljö och som inte är begravningsplats. Begravningsplatser är sådana områden eller utrymmen som avses i begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler.

Ovan uppräknade kyrkliga kulturminnen kan inte bli byggnadsminnen, då de redan skyddas genom andra bestämmelser i KML. Ordalydelsen i 3 kap. 1 § talar enbart om att kyrkobyggnader inte kan utgöra byggnadsminnen. Riksantikvarieämbetet gör dock bedömningen att även kyrkotomt och begravningsplats bör innefattas i bestämmelsen.

Kyrkobyggnader med kyrkotomter kan, om de inte är statligt ägda och om de har högt kulturhistoriskt värde, bli byggnadsminnen om de före år 2000 inte invigts och ägts eller förvaltats av Svenska kyrkan. Detta gäller även om de idag skulle ägas eller förvaltas av Svenska kyrkan. Likaså kan kyrkobyggnader som uppförts efter år 2000 bli byggnadsminne om de kulturhistoriska kvalifikationskraven är uppfyllda. Även andra byggnader som förvaltas och ägs av Svenska kyrkan, till exempel kyrkstallar, prästgårdar etc. kan bli byggnadsminnen förutsatt att bestämmelserna i 4 kap. KML inte är tillämpliga.

2.3 - Förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen m.m.

Motsvarande bestämmelser som finns för enskilt ägda byggnadsminnen, finns även för statligt ägda byggnadsminnen i Förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen m.m. Riksantikvarieämbetet, och inte länsstyrelsen, är myndighet för de statliga byggnadsminnena.

2.4 - Plan- och bygglagen (2010:900)

Plan- och bygglagen tillämpas i första hand av kommunerna. Den har stor betydelse för möjligheterna att säkerställa och hävda kulturhistoriska värden vid bevarande och förändring av den fysiska miljön. Plan- och bygglagens krav på samråd med berörda intressenter och politisk förankring i planerings- och beslutsprocesserna är viktiga i dessa sammanhang. Nedan görs en kortfattad genomgång av paragrafer i plan- och bygglagen som kan beröra ett byggnadsminne.

2.4.1 - Allmänna intressen

I 2 kap. finns bestämmelser om vilka olika allmänna och enskilda intressen som ska beaktas vid planering och byggande. Bland annat ska hänsyn tas till kulturvärdena på platsen och till stads- och landskapsbilden. Hänvisning görs till miljöbalken och det skydd mot påtaglig skada som där regleras för värdefulla kulturmiljöer och för områden av riksintresse för kulturmiljövården.

I 8 kap. finns bestämmelser om byggnadsverk och tomter, till exempel att en byggnad ska ha en god form-, färg och materialverkan. I 4 § regleras de tekniska egenskaper som en byggnad ska ha, bland annat säkerhet i händelse av brand, energihushållning och tillgänglighet. I Boverkets byggregler anges i vilken utsträckning dessa krav ska uppfyllas vid ändring av en byggnad. I 13 § finns ett förvanskningförbud för kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader, tomter eller bebyggelseområden. I 14-16 § finns krav på vård och underhåll av kulturhistoriskt värdefulla byggnader samt tomter och allmänna platser. 17-18 § innehåller varsamhetskrav vid ändring och flyttning av en byggnad eller anläggning.

I 10 kap. regleras frågor som rör kontrollplan och kontrollansvarig i byggprocessen. Bland annat krävs att sakkunniga kontrollanter av kulturvärden ska vara certifierade.

2.4.2 - Detaljplan och områdesbestämmelser

Detaljplan och områdesbestämmelser enligt 4 kap. är rättsverkande planinstitut som ger möjlighet att med bindande verkan reglera bevarandet av byggnader och områden.

Kommunen kan besluta om skyddsbestämmelser, både avseende exteriör och interiör, samt rivningsförbud, hänsynsregler och utökad lovplikt, till exempel för inre eller yttre underhållsåtgärder. I detaljplan kan också den närmaste omgivningen kring en byggnad regleras

med avseende på placering, utformning och utförande av intilliggande byggnader, allmänna platser, kvartersmark, etc.

Vid införande av rivningsförbud eller skyddsbestämmelser enligt plan- och bygglagen finns möjlighet för fastighetsägaren att få ersättning efter samma kriterier som vid byggnadsminnesförklaring enligt KML.

Länsstyrelsen har en tillsynsroll i plan- och bygglagstiftningens tillämpning som regleras i 11 kap. Dessutom är länsstyrelsen första överprövningsinstans vid överklaganden av kommunala beslut enligt plan- och bygglagen.

2.4.3 Vägledning

Ändringar av byggnadsminnen kan vara både tillståndspliktiga enligt KML och lovpliktiga enligt plan- och bygglagen (och även andra lagar). Vid dessa prövningar kan motstridiga krav framföras av olika myndigheter som måste beaktas. Det kan därför vara bra att länsstyrelsen kontakter de andra myndigheterna och diskuterar förutsättningarna för de beslut man avser att fatta.

Enligt plan- och bygglagens 2 kap. 11 § ska kommunen vid planläggning och annan prövning av åtgärder, som även ska prövas enligt annan lag, sträva efter att på lämpligt sätt samordna arbetet. Vid lovprövningen ska byggnadsnämnden enligt 9 kap. 23 § upplysa den sökande om huruvida den tänkta förändringen även kan kräva tillstånd enligt annan lagstiftning. Länsstyrelsen bör i sina beslut enligt KML på motsvarande sätt upplysa fastighetsägaren när en eventuell lovprövning enligt plan- och bygglagen kan behövas. Länsstyrelsen bör också skicka kopia på sitt tillståndsbeslut till kommunen.

2.5 Miljöbalken

Miljöbalken är en bred miljölagstiftning som innehåller generella regler om miljöhänsyn, samråd, miljökonsekvensbeskrivningar och planeringsunderlag vid olika typer av planer och tillståndsbeslut som påverkar den fysiska miljön. I ett antal andra lagar, bland andra plan- och bygglagen och vägagen, hänvisas till miljöbalken och dess bestämmelser.

Miljöbalken anger att områden med stora kulturvärden så långt möjligt ska skyddas mot påtaglig skada och att områden som är av riksintresse för kulturmiljövärden ska skyddas mot påtaglig skada. Byggnadsminnen kan ingå i sådana områden och kan utgöra väsentliga delar av områdenas värden.

I miljöbalken finns krav på att det ska finnas miljökonsekvensbeskrivningar vid prövning av åtgärder som kan innebära betydande miljöpåverkan. Till exempel bör konsekvenserna för ett byggnadsminne redovisas när en större anläggning avses byggas i anslutning till byggnadsminnet. Samråd ska ske med länsstyrelsen som då ska se till att lämpliga åtgärder

vidtas och att villkor ställs vid tillståndsprövningen som säkerställer att skada inte uppkommer.

I miljöbalken regleras natur- och kulturresevat som en länsstyrelse eller en kommun kan inrätta för att bevara värdefulla kulturpräglade landskap. Som väsentliga delar av helheten kan ett som resevat avsatt kulturlandskap även innefatta byggnadsminnen, men resevatets primära uppgift bör inte vara att ge dessa objekt ett utvidgat skydd. Kulturresevatsinstrumentet skall inte användas för att konstruera skydds zoner kring värdefulla byggnader. Där emot kan det finnas andra skäl för att inrätta sammansatta bebyggelsemiljöer som kulturresevat. Dessa skäl kan exempelvis handla om att skydda eller möjliggöra pågående bruk, vårdinsatser eller verksamheter av pedagogisk natur.

Syftet med ett kulturresevat är att skapa en skyddsform som är tydligt anpassad efter de kulturmiljövårdande behoven. Inom ett resevat skall en aktiv markanvändning samt vårdande och pedagogiska insatser möjliggöras. Ett kulturresevat skall inte fungera som ett passivt skyddsinstrument.

Även interiörer i en byggnad kan ges ett skydd enligt resevatsbestämmelserna.

För alléer som till exempel ingår i ett byggnadsminne gäller ett generellt biotopskydd enligt förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. Syftet med skydd av sådana biotoper är att långsiktigt bevara och utveckla naturmiljöer med särskilt stort värde för djur- och växtarter. Som allé räknas minst fem lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad, längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd (30 år eller 20 cm i diameter). Man får sköta träden, beskära dem mm eller ta ner enstaka (dåliga) träd om man ersätter med nytt träd.

2.6 Lagen (2003:778) om skydd mot olyckor

Enligt lagen är det krav på att det ska upprättas en skriftlig redogörelse för brandskyddet för byggnader eller anläggningar där konsekvenserna av en brand kan bli särskilt stora. I Statens räddningsverks föreskrifter om skriftlig redogörelse för brandskyddet (SRVFS 2003:10), anges att byggnadsminnen ska omfattas av kravet på skriftlig redogörelse.

3 Tillsyn av byggnadsminnen

Länsstyrelsen har ansvar för det statliga kulturmiljöarbetet i länet. (1 kap. 2 § KML)

Länsstyrelsen ska inom ramen för sitt ansvar för kulturmiljöarbetet i länet samverka med kulturmiljövårdande organ inom länet, särskilt läns museerna och motsvarande museer. (KMF 2 §)

3.1 Bakgrund

Någon motsvarande bestämmelse fanns inte i byggnadsminneslagen. Däremot fanns en inledande bestämmelse om att Riksantikvarieämbetet hade överinseende över frågor som rörde tillämpningen av lagen.

Vad begreppet tillsyn anses omfatta har förändrats under den senaste tioårsperioden. Det har skett en förskjutning från 1990-talets vida tillsynsbegrepp till ett snävare begrepp som framhålls i Tillsynsutredningen (SOU 2004:100). Tillsyn är ett förvaltningspolitiskt styrmedel som syftar till att skapa en god efterlevnad av lagar och förordningar. Medborgarna ska genom den offentliga tillsynen kunna vara förvissade om att deras intressen tas tillvara.

1998 föreslås i Att se till eller titta på – om tillsynen inom miljöområdet (Ds 1998:50) att man bör skilja mellan ett snävt och ett vidare tillsynsbegrepp. Det snävare begreppet innefattar direkt kontroll och systemkontroll av lagefterlevnad samt de åtgärder som myndigheten vidtar för att uppnå rättelse vid bristande lagefterlevnad. I det vidare tillsynsbegreppet innefattas de olika åtgärder som vidtas för att intentionerna i lagstiftningen ska genomföras, även information, rådgivning och samordning av tillsynen samt myndigheternas arbete med tillståndsprovning och att utfärda föreskrifter.

I Tillsynsutredningen definieras tillsyn något mer utförligt: "Oberoende och självständig granskning av tillsynsobjekt som syftar till att kontrollera om tillsynsobjektet uppfyller de krav och villkor som följer av lag, EG-förordning eller annan föreskrift och av särskilda villkor som har meddelats i anslutning till sådana föreskrifter samt beslut om åtgärder som syftar till att vid behov åstadkomma rättelse av den objektsansvarige".

I regeringens skrivelse En tydlig, rättssäker och effektiv tillsyn (Skr 2009/10:79) konstateras i linje med denna definition att begreppet tillsyn främst bör användas för verksamhet som avser självständig granskning för att kontrollera om tillsynsobjekt uppfyller krav som följer av lagar och andra bindande föreskrifter och vid behov kan leda till beslut om åtgärder som syftar till att åstadkomma rättelse av den objektsansvarige.

Definitionerna enligt ovan gäller för större delen av den tillsyn som riktar sig mot tillsynsobjekt. För miljöer skyddade enligt kulturminneslagen betraktas även uppföljning av villkor i fattade beslut som tillsyn, medan beslutsfattande enligt kulturminneslagen, liksom förarbete till beslutsfattande och tillståndsgivning, inte utgör tillsyn. Däremot är uppföljning av fattade tillståndsbeslut tillsyn. Länsstyrelsen följer upp fattade beslut genom besiktning och/eller granskning av en antikvarisk slutrapport.

3.2 Tillsynsbegrepp

Tillsynsbegreppet enligt Regeringens skrivelse

"Begreppet tillsyn bör främst användas för verksamhet som avser självständig granskning för att kontrollera om tillsynsobjekt uppfyller krav som följer av lagar och andra bindande

föreskrifter och vid behov kan leda till beslut om åtgärder som syftar till att åstadkomma rättelse av den objektsansvarige." "Som utgångspunkt bör därför gälla att tillsynen ska avse efterlevnaden av bindande föreskrifter." (Skr 2009/10:79 s. 16f). Tillsynen ska således innebära kontroll av verksamhet som regleras enligt lag och föreskrifter.

Händelsestyrd tillsyn

Inom länsstyrelsernas kulturmiljöarbete kan man tala om händelsestyrd/ärenderelaterad respektive målstyrd/egeninitierad tillsyn. Händelsestyrd tillsyn är sådana granskande åtgärder som sker på grund av en specifik händelse som initierats av någon utanför länsstyrelsen. Det kan handla om att länsstyrelsen följer upp att villkor som angivits i ett tillståndsbeslut efterlevs eller att den utför slutbesiktning eller granskning av en antikvarisk rapport eller kontrollerar ett objekt efter anmälan från allmänheten.

Målstyrd tillsyn

Målstyrd tillsyn sker på länsstyrelsens eget initiativ och enligt en uppgjord plan. Den har ett större oberoende genom att tillsynen inte är slumpmässig och inte initierats av någon annan. Det kan gälla besök på plats vid ett objekt eller i en kommun. Målstyrd tillsyn kan också utgöras av en enkätundersökning som syftar till att ta fram ett material som kan ligga till grund för att välja ut ett antal objekt/verksamheter för tillsynsbesök.

Den målstyrda tillsynen avser att kontrollera att det generella regelverket efterföljs och att få kunskap om tillståndet hos enskilda objekt/miljöer. Målstyrd tillsyn är inte kopplad till ett enskilt ärende eller beslut.

Tillsynsvägledning

Tillsynsvägledning är bland annat "den rådgivning och liknande verksamhet som utövas av vissa myndigheter i förhållande till de tillsynsorgan som har ett operativt tillsynsansvar" (SOU 2004:100 s. 47). Den "bör bestå av utvärdering, uppföljning och samordning av tillsynsverksamheten samt råd och stöd till tillsynsorganen." (Skr 2009/10:79 s. 28).

Tillsynsvägledning för KML avser Riksantikvarieämbetets vägledningsarbete, samordning, råd och stöd till främst länsstyrelserna. Tillsynsvägledningen kan ske både skriftligt och muntligt. Det kan ske genom direkt kontakt mellan Riksantikvarieämbetet och en enskild länsstyrelse eller genom generella vägledningstexter och mallar/förlagor.

Överinseende

Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturminnesvården i landet. Termen överinseende avser när det gäller tillsyn den tillsynsvägledning som Riksantikvarieämbetet utövar i form av vägledningsarbete, samordning, råd och stöd till främst länsstyrelserna. Termen överinseende har dock en vidare innebörd än tillsynsvägledning och omfattar t.ex. omvärldsanalys, rådgivning och vägledning i andra frågor än direkt tillsynsarbete.

Byråmässig tillsyn

Termen byråmässig tillsyn innebär endast att tillsynen görs i form av en genomgång av insända protokoll, rapporter eller annan dokumentation utan att platsbesök görs.

Uppföljning

Uppföljning kan beskrivas som en regelmässig och fortlöpande sammanställning av information för att kontrollera hur en verksamhet genomförs. Uppföljning kan gälla intern såväl som extern verksamhet.

Utvärdering

Utvärdering är en grundlig bedömning av resultaten och effekter på kort och lång sikt av en verksamhet eller genomförda insatser. Utvärdering innebär en mätning av måluppfyllelsen. Informationsbehandlingen vid utvärderingen är mer djuplodande med uppgifter som inte självklart finns tillgängliga för den vanliga uppföljningsverksamheten. Inom ramen för utvärdering ska en analys och en värdering göras.

3.3 Tillämpning

Länsstyrelserna har tagit fram en gemensam mall för tillsynsplaner. Den har sedan använts efter modifiering för de egna behoven i respektive län. En tillsynsplan ska enligt mallen innehålla årliga planer för hur tillsynen i länet ska bedrivas, avrapporteras och följas upp. De olika tillsynsområdena (forntinnen, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen, kulturresevat och objekt som omfattas av bidragsförordningen) har sina egna planer. Länsstyrelsens uppgifter för de olika områdena definieras i tillsynsplanen. För t.ex. byggnadsminnen anges enligt mallen uppgiften vara: att skapa möjlighet för antikvarisk expertis att lämna råd och att följa och dokumentera alla löpande vård- och underhållsåtgärder, föra en förteckning över byggnadsminnen, kontroll av efterlevnaden av skyddsbestämmelser, kontroll av villkor i beslut med stöd av 14 §. De flesta länsstyrelser gör årliga uppdateringar av tillsynsplanerna men planerna pekar sällan ut prioriteringar eller satsningar för det aktuella året.

Den tillsyn som utförs är övervägande händelsestyrd tillsyn, d.v.s. kopplad till ett ärende eller länsstyrelsebeslut. En stor del av tillsynen utgörs av slutbesiktningar av olika ombyggnader av byggnadsminnen.

Länsstyrelserna saknar allmänt medel för att göra tillsyn i den omfattning som är önskvärd.

3.4 Vägledning

En statlig myndighets stöd, uppföljning, samordning m.m. av andra tillsynsorgan bör kallas tillsynsvägledning. Beskrivningen av rollerna överensstämmer väl med förhållanden inom kulturmiljövården där Riksantikvarieämbetet ska ge tillsynsvägledning för länsstyrelsens tillsyn av byggnadsminnen.

Länsstyrelsen ska inom ramen för sitt ansvar för kulturmiljöarbetet samverka med kulturmiljövårdande organ inom länet, särskilt läns museerna och motsvarande museer. (KMF 2 §)

Det är önskvärt att länsstyrelsen kan göra målstyrd tillsyn på ett antal byggnadsminnen varje år även om det finns begränsade resurser för detta. Tillsyn har en tydlig förbättrande effekt som är kvalitetshöjande och kvalitetssäkrande. Tillsynen sprider kunskap om kulturmiljöer i samhället. Den kanske viktigaste effekten är att tillsynen skapar dialog och personliga kontakter.

Tillsynsbesöket kan dokumenteras i ett beslut som skickas till fastighetsägare och om så behövs även hyresgäster eller andra berörda. Riksantikvarieämbetet behöver dock inte informeras om varje enskilt tillsynsbesök.

4 Roller och ansvar

I KML finns ett antal olika roller och ansvar utpekade. Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturminnesvården i landet och har enligt lagen som sitt främsta verktyg möjlighet att överklaga samtliga beslut och domar. Länsstyrelsens roll är främst att verkställa lagen och genom tillsyn följa upp fattade beslut. Enligt lagen har länsstyrelsen även möjlighet att vidta åtgärder, förelägga om rättelser och begära handräckning för att skydda och bevara kulturminnen eller om beslut inte efterlevs.

Ansvaret att skydda och bevara vår kulturmiljö delas av alla, men allmänheten har oftast begränsade möjligheter att påverka ett beslut som fattats enligt KML eller vad som ska skyddas enligt lagen. Som jämförelse kan nämnas att i Plan- och bygglagen kan gemene man både i detaljplaneskedet och i samband med bygglov lämna synpunkter och även överklaga. Endast på två ställen i KML har fler än ägaren eller den sökande en möjlighet att påverka hanteringen av ett kulturminne. I samband med att skyddsbestämmelser ska tas fram för ett byggnadsminne ska ägare till kringliggande markområde höras. Dessutom kan vem som helst (var och en) väcka fråga om en byggnadsminnesförklaring.

4.1 Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet är central förvaltningsmyndighet med ansvar för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv. Myndigheten lyder under Kulturdepartementet och uppdraget fastställs av regeringen.

Enligt 1 kap. 2 § KML har Riksantikvarieämbetet överinseende över kulturminnesvården i landet. Riksantikvarieämbetet får enligt samma lagrum överklaga beslut av domstol eller annan myndighet enligt KML.

Vilket innehåll som ska läggas i överinseenderollen är en fråga för myndighetens samtliga verksamhetsområden. Det innebär bl.a. att utveckla samarbetet mellan aktörer inom områ-

det, att analysera och följa upp och utvärdera konsekvenserna för kulturmiljön av förändringar i samhället, att fungera som centralt expertorgan då det gäller system- och principfrågor vid tillämpningen av KML, att vid behov ge ut föreskrifter, allmänna råd och handböcker till stöd för tillämpningen av denna lag samt att initiera och stödja relevanta FoU-projekt. Det yttersta redskapet för att kunna sätta makt bakom överinseendet är möjligheten att överklaga länsstyrelsens beslut eller ett beslut av domstol. Målsättningen med ett överklagande från Riksantikvarieämbetets sida bör likaså i första hand vara att pröva system- och principfrågor i tillämpningen av KML.

4.2 Länsstyrelsen

Länsstyrelsen svarar för den statliga förvaltningen i länet och ska arbeta för att de nationella politiska målen får ett genomslag i respektive län. De ska även samordna länets olika intressen. Kulturmiljö är ett av många verksamhetsområden som länsstyrelserna har ett ansvar för och ska samordna i sitt län.

Länsstyrelsen har enligt 1 kap. 2 § KML tillsyn över kulturminnesvården i länet. Enligt 3 kap. ska länsstyrelsen fatta beslut i tillståndsärenden och kan då ställa villkor om hur ändringar ska utföras och vilken dokumentation som behövs. Länsstyrelsen och även de som arbetar på länsstyrelsens uppdrag har rätt att besiktiga byggnadsminnen (9 §). Länsstyrelsen ska föra en förteckning över byggnadsminnena i länet och de byggnader som har beslut om anmälningsplikt enligt 6 §.

4.3 Läns museet och motsvarande museer

Som stöd i kunskaps- och expertfrågor använder sig länsstyrelsen i första hand av de lokala eller regionala museerna. Enligt 2 § KMF ska länsstyrelsen inom ramen för sitt ansvar för kulturmiljöarbetet samverka med kulturminnesvården inom länet, särskilt läns museerna och motsvarande museer. Det kan påtalas att dessa museer inte har någon myndighetsroll utan mer en rådgivande och stödjande funktion. Museerna svarar också många gånger för antikvarisk medverkan vid ombyggnader av byggnadsminnen.

4.4 Kommunen

Plan- och bygglagen tillämpas i första hand av kommunerna. Lagen har stor betydelse för möjligheterna att säkerställa och hävda kulturhistoriska värden vid bevarande och förändring av den fysiska miljön. Ändringar av byggnadsminnen kan vara både tillståndspliktiga enligt KML och lovpliktiga enligt plan- och bygglagen. Enligt plan- och bygglagens 2 kap. 11 § ska kommunen vid planläggning och annan prövning av åtgärder, som även ska prövas enligt annan lag, till exempel kulturminneslagen, sträva efter att på lämpligt sätt samordna arbetet.

Kommunen ska även ges tillfälle att yttra sig innan en byggnad förklaras som byggnadsminne om det inte är uppenbart obehövt. Kommunen ska också underrättas när vissa beslut enligt 3 kap. KML har vunnit laga kraft.

4.5 Ägare

Alla har enligt 1 kap.1 § KML ett ansvar att skydda och vårda vår kulturmiljö. Den som planerar eller utför ett arbete ska, enligt lagens formulering, se till att skador på kulturmiljön så vitt möjligt undviks eller begränsas. Ägaren av ett byggnadsminne har ett mer preciserat ansvar enligt skyddsbestämmelserna, bland annat då det gäller vård och underhåll och att söka tillstånd för väsentliga ändringar.

Ägare och innehavare av särskild rätt till fastighet har rätt till ersättning av staten om skyddsbestämmelserna utgör hinder för rivning av byggnad eller om pågående markanvändning avsevärt försvåras.